

METODY I ŚRODKI STOSOWANE W PROCEDERZE ABORCYJNYM W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM NA PRZYKŁADZIE SPRAW Z TERENU SIEDLECKIEGO OKRĘGU SĄDOWEGO

SŁOWA KLUCZOWE: ABORCJA, METODY, MIĘDZYWOJENNY,
PRZESTĘPCZOŚĆ, SĄD, SIEDLECKI, ŚRODKI

Artykuł stanowi próbę charakterystyki metod oraz środków, które były wykorzystywane w celu przeprowadzenia nielegalnych aborcji na terenie siedleckiego okręgu sądowego¹ w okresie międzywojennym. W przeprowadzonych badaniach uwzględniono przypadki dotyczące podejrzenia popełnienia przestępstwa i sprawy zakończone udowodnieniem faktu nielegalnego spędzenia płodu².

Za podstawowe źródło informacji w omawianym temacie przyjęto akta z zespołów archiwalnych: Sąd Okręgowy w Siedlcach [akta spraw rozpatrywanych w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie jako 2 instancji]³, Sąd Okręgowy

¹ „Siedlecki Sąd Okręgowy w okresie międzywojennym swoją jurysdykcją obejmował do 1932 r. pięć powiatów: siedlecki, łukowski, garwoliński, węgrowski, sokołowski. Natomiast po likwidacji Sądu Okręgowego w Białej Podlaskiej, jurysdykcja siedleckiej placówki objęła jeszcze dwa powiaty: radzyński i bialski”. D. Sowińska, *Przestępczość kryminalna w okresie międzywojennym na obszarze siedleckiego okręgu sądowego. Sprawca, motyw, kara*, „Rozprawy Społeczne”, 2015, t. 9, nr 3, s. 38.

² Mianem spędzenia płodu określano w okresie międzywojennym aborcję, rozumianą w polskim prawie karnym jako „wszelką czynność, której celem jest niedopuszczenie do tego, by przyszło do urodzenia dziecka, wszelkie czynności zapobiegające normalnemu rozwojowi płodu i przemianie w dziecko. Spędzeniem płodu jest nie tylko spowodowanie wyjścia z łona matki płodu niedonoszonego, niebędącego dzieckiem, ale także spowodowanie śmierci płodu w łonie matki, powodujące konieczność usunięcia go z łona matki zabiegiem operacyjnym”. J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 330.

³ Archiwum Państwowe w Siedlcach [dalej: APS], zesp. 432, Sąd Okręgowy w Siedlcach [akta spraw rozpatrywanych w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie jako 2 instancji] [dalej: SOS/SAW].

w Siedlcach⁴, Sędzia Śledczy Sądu Okręgowego w Siedlcach⁵ oraz Prokuratura Sądu Okręgowego w Siedlcach⁶, zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Siedlcach. W wyniku przeprowadzonej kwerendy wytypowano 97 spraw. Dotyczą one 100 przypadków podejrzenia popełnienia przestępstwa, przy czym fakt nielegalnego spędzenia płodu udowodniono w 37 z nich⁷. Wykorzystane akta obejmują dokumentację prowadzonych w poszczególnych sprawach: dochodzenia, śledztwa, procesu sądowego, apelacji⁸ oraz kasacji⁹.

Tematyka nielegalnego spędzania płodu w okresie międzywojennym stała się przedmiotem analiz dokonanych w formie artykułów przez ówczesnych badaczy zjawiska: Wiktora Grzywo-Dąbrowskiego – *Przyczynek do statystyki poronień i dzieciobójstwa w Warszawie w latach powojennych*¹⁰ i Ryszarda Augenblicka – *Kilka uwag o przestępstwie spędzania płodu*¹¹. Wspomniane zagadnienie zostało również omówione m.in. w felietonach autorstwa Tadeusza Boya-Żeleńskiego, które ukazały się na łamach „Kuriera Porannego”¹²

⁴ APS, zesp. 61, Sąd Okręgowy w Siedlcach [dalej: SOS].

⁵ APS, zesp. 58, Sędzia Śledczy Sądu Okręgowego w Siedlcach [dalej: SSSOS].

⁶ APS, zesp. 720, Prokuratura Sądu Okręgowego w Siedlcach [dalej: PSOS].

⁷ Fakt dokonania aborcji udowodniono w 35 sprawach, jednak w odniesieniu do APS, SOS/SAW, sygn. 293 i APS, PSOS, sygn. 12113 odnotowano odpowiednio dwa i trzy przypadki podejrzenia popełnienia przestępstwa, przy czym w sprawie APS, PSOS, sygn. 12113 jedna z kobiet została uniewinniona.

⁸ Apelacja – środek odwoławczy od orzeczenia sądu pierwszej instancji. Zgodnie z obowiązującymi w okresie międzywojennym przepisami prawnymi apelację do sądu drugiej instancji (sądu apelacyjnego) mógł wnieść zarówno oskarżony, jak i oskarżyciel. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 578, 599. „Apelacja była skargą wymierzoną przeciwko całości lub części wyroku; spowodować mogła powtórzenie w poważnej mierze przewodu sądowego pierwszej instancji [...] oraz kontrolę wyroku pod względem prawnym i faktycznym. W przypadku apelacji od wyroku uniewinniającego, sąd ją rozpoznający miał obowiązek przeprowadzić na nowo całe postępowanie”. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2001, s. 125.

⁹ Kasacja – środek odwoławczy od orzeczenia sądu drugiej instancji. W myśl obowiązujących w okresie międzywojennym przepisów prawnych „Kasacja była środkiem kontroli wyroku tylko pod kątem jego zgodności z prawem. Rozpoznanie jej przez Sąd Najwyższy zależało od uiszczenia stosunkowo wysokiej opłaty kasacyjnej”. Ibidem; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, op. cit., s. 578, 599–600.

¹⁰ W. Grzywo-Dąbrowski, *Przyczynek do statystyki poronień i dzieciobójstwa w Warszawie w latach powojennych*, „Lekarz Polski”, 1927, R. 3, nr 6, s. 11–14.

¹¹ R. Augenblick, *Kilka uwag o przestępstwie spędzania płodu*, „Czasopismo Sądowo-Lekarskie” [odbitka], 1930, R. 3, nr 3, s. 16.

¹² „Kurier Poranny” – dziennik informacyjno-publicystyczny, wydawany w Warszawie w latach 1877–1939. J. Myśliński, *Prasa polska w dobie powojennej*, [w:] J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988, s. 54, 63–64, 71, 79; W. Władyka, *Prasa*

i „Wiadomości Literackich”¹³ oraz zostały wydane w formie książki zatytułowanej *Piekło kobiet*¹⁴.

Wśród współczesnych opracowań poruszających temat procederu aborcyjnego w okresie międzywojennym należy wymienić m.in. pracę Tadeusza Brzezińskiego pt. *Etyka lekarska*¹⁵ oraz monografię Moniki Piątkowskiej, zatytułowaną *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*¹⁶. W odniesieniu do terenu podległego jurysdykcji Sądu Okręgowego w Siedlcach, wspomniane zjawisko zostało poruszone w pracy autorstwa Danuty Sowińskiej, pt. *Siedlecki wymiar sprawiedliwości w czasach II Rzeczypospolitej*¹⁷.

Po I wojnie światowej w zakresie prawa karnego obowiązywało na ziemiach polskich ustawodawstwo poszczególnych państw zaborczych. Przestępstwa kryminalne popełnione na obszarze siedleckiego okręgu sądowego karano do 1932 roku według kodeksu Tagancewa¹⁸. Zakaz usuwania ciąży został w nim określony w art. 465 i 466. W myśl obowiązujących wówczas przepisów kobiety, które zezwoliły na spędzenie swojego płodu lub dopuściły się tego rodzaju przestępstwa samodzielnie, podlegały karze od jednego roku do trzech lat więzienia. Za przeprowadzenie nielegalnej aborcji za zgodą niedoszłej matki przewidywano karę w wymiarze od jednego roku do sześciu lat pozbawienia wolności. Osoby, które dokonały spędzenia płodu bez zgody ciężarnych kobiet, podlegały natomiast karze od czterech do ośmiu lat więzienia. W przypadku, gdy zabieg usunięcia ciąży został wykonany przez położną, określaną również mianem akuszerki, bądź lekarza, orzekający w danej sprawie sędziowie mogli nałożyć na nich zakaz wykonywania

Drugiej Rzeczypospolitej, [w:] ibidem, s. 107, 109, 110; W. Władyka, *Prasa polska w czasie II wojny światowej*, [w:] ibidem, s. 136.

¹³ „Wiadomości Literackie” – tygodnik literacko-kulturalny, wydawany w Warszawie w latach 1924–1939. J. Stradecki, *Wiadomości Literackie*, [w:] *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*, red. A. Hutnikiewicz, A. Lam, t. 2, P–Z, Warszawa 2000, s. 286.

¹⁴ T. Boy-Żeleński, *Piekło kobiet*, Warszawa 1991, s. 123.

¹⁵ T. Brzeziński, *Etyka lekarska*, Warszawa 2002, s. 415.

¹⁶ M. Piątkowska, *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*, Warszawa 2012, s. 463.

¹⁷ D. Sowińska, *Siedlecki wymiar sprawiedliwości w czasach II Rzeczypospolitej*, Siedlce 2013, s. 567.

¹⁸ Kodeks Tagancewa został opracowany w 1903 r., jednakże nie został on wówczas wprowadzony na terenie Królestwa Polskiego w całości, co nastąpiło w 1915 r. na skutek błędnego zarządzenia niemieckich władz okupacyjnych. Ibidem, s. 356.

praktyk akuszerskich oraz lekarskich w okresie od jednego roku do pięciu lat i opublikować treść wydanego wyroku w prasie¹⁹.

Zakaz usuwania ciąży ustanowiono również w obowiązującym od 1 września 1932 roku polskim prawie karnym, tzw. kodeksie Makarewicza. W art. 231 stwierdzono, iż niedoszłe matki, które dokonały aborcji, podlegały karze do trzech lat więzienia. Artykuł 232 kodeksu dotyczył osób dokonujących spędzenia płodu za zgodą ciężarnych kobiet oraz kwestii pomocnictwa w tego typu przypadkach, za co przewidywano karę do pięciu lat pozbawienia wolności. W komentarzu do kodeksu wskazano na możliwość nałożenia dodatkowych kar w postaci grzywny oraz utraty obywatelskich praw honorowych i praw publicznych w przypadku, gdy udowodniono, że osoba przeprowadzająca zabieg działała z chęci zysku. Spędzenie płodu bez zgody kobiety będącej w ciąży podlegało zgodnie z art. 234 karze do dziesięciu lat więzienia. Nieumyślne spowodowanie przerwania ciąży mogło być natomiast kwalifikowane jako niezamierzone działanie przeciw matce, czyli nieumyślne uszkodzenie ciała, podlegające karze do jednego roku lub trzech lat więzienia, w zależności od stopnia odniesionych obrażeń²⁰.

Faktyczna liczba przeprowadzonych w międzywojennej Polsce nielegalnych aborcji nie jest znana, ponieważ tego rodzaju przestępstwa były zwykle zatajane oraz niezgłaszane organom ścigania. Z fragmentarycznych danych ogólnopolskich wynika, że w latach 1924–1928 odnotowywano rocznie od 1233 do 1393 zgłoszeń dotyczących przeprowadzenia nielegalnych aborcji²¹. Według obliczeń dokonanych przez Adama Czyżewicza na podstawie danych statystycznych dotyczących liczby kobiet z rozpoznaniem poronienia, które zostały przyjęte do szpitali, wynika natomiast, że w latach 1922–1938 dokonywano rocznie od 256213 do 513237 tego typu przestępstw²². Brak odpowiednich danych statystycznych z terenu siedleckiego okręgu sądowego,

¹⁹ *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego z dodaniem: przepisów przechodnich i ustaw, zmieniających i uzupełniających postanowienia karne kodeksu; odpowiednich przepisów Kodeksu Karnego Niemieckiego i Ustawy Karnej Austriackiej, obowiązujących w pozostałych dzielnicach Rzplitej oraz Komentarza i orzeczeń Sądu Najwyższego*, oprac. W. Makowski, t. 3, cz. 20–37 K.K., Warszawa 1922, s. 92.

²⁰ J. Makarewicz, op. cit., s. 328–332, 333–334.

²¹ W 1924 r. odnotowano 1233 zgłoszeń, w 1925 r. – 1390, w 1926 r. – 1393, w 1927 r. – 1327, w 1928 r. – 1323. *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*, R. 7, Warszawa 1929, s. 512.

²² W 1922 r. miano dokonać 256213 nielegalnych aborcji, w 1927 r. – 320052, w 1932 r. – 403677, w 1937 r. – 513237, w 1938 r. – 497947. Obliczenia dokonane przez Czyżewicza, cyt. za: T. Brzeziński, op. cit., s. 157–158. Należy w tym miejscu nadmienić, iż wspomniana hipoteza dotycząca liczby aborcji w okresie międzywojennym jest trudna do zweryfikowania na obecnym stanie badań.

w połączeniu z niekompletnym stanem zachowania akt wytworzonych przez lokalne instytucje wymiaru sprawiedliwości i policję²³, uniemożliwia również określenie liczby tego typu przypadków na obszarze jurysdykcji Sądu Okręgowego w Siedlcach oraz wskazanie obszaru o największym nasileniu tego typu praktyk.

W 28 spośród 37 przypadków, w których udowodniono fakt nielegalnego spędzenia płodu, ustalono, że przestępstwo zostało dokonane przy współudziale osób trzecich. Wśród nich znalazły się położne, felczerzy oraz tzw. babki, które nie posiadały odpowiednich uprawnień do wykonywania praktyki położniczej i świadczyły różnego rodzaju usługi medyczne nielegalnie²⁴. W proceder zaangażowane były również osoby podlegające do wykonania aborcji oraz okazujące pomoc w jej przeprowadzeniu, polegającą m.in. na sfinansowaniu zabiegu. W wymienionym gronie znalazły się matki ciężarnych kobiet, niedoszli ojcowie oraz wynajęte przez nich osoby.

W wyniku przeprowadzonej analizy akt sądowych ustalono, iż ceny zabiegu spędzenia płodu na przełomie lat 10. i 20. XX wieku wahały się od 100 do 350000 marek polskich. W późniejszym okresie za przeprowadzenie aborcji płacono od 35 do 100 zł. Duża rozpiętość sum, szczególnie widoczna tuż po I wojnie światowej, wynikała ze sposobu przeprowadzenia zabiegu, użytych narzędzi i substancji, a także panującej w omawianym okresie inflacji i hiperinflacji. Zdarzało się również, że osoby przeprowadzające zabieg otrzymywały produkty spożywcze, odzież i obuwie.

Z uwagi na fakt, iż większość ujawnionych przypadków spędzenia płodu dotyczyła kobiet źle sytuowanych²⁵, należy stwierdzić, iż opłata za

²³ W przypadku zespołu archiwalnego Sąd Okręgowy w Siedlcach [akta spraw rozpatrywanych w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie jako 2 instancji] procentowy stan zachowania akt spraw karnych oszacowano na ok. 25%. A. Kowalewska, *Sąd Apelacyjny w Warszawie (akta spraw rozpatrywanych w Sądzie Okręgowym w Siedlcach jako pierwszej instancji) 1915–1950. Inwentarz archiwalny* [maszynopis], Siedlce 1997, s. 14.

²⁴ Fakt spędzenia płodu przez „babki”, podobnie jak i osoby uprawnione do świadczenia usług medycznych, udowodniono odpowiednio w 14 przypadkach. APS, SOS/SAW, sygn.: 187, 293, 301, 447, 449, 491, 654, 950, 970, 975, 1030, 1589, 1965, 2444, 2927, 2955; APS, SOS, sygn.: 2239, 3412, 3654, 3788, 4167, 9906, 10474; APS, PSOS, sygn.: 10740, 12113, 12518. Kwestie prawne dotyczące wykonywania zawodu położnej regulowało m.in. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 III 1928 r. o położnych (Dz.U. z 1928 r., Nr 34, poz. 316) oraz Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1933 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 III 1928 r. o położnych (Dz. U. z 1933 r., Nr 84, poz. 628).

²⁵ W grupie 37 niedoszłych matek, którym udowodniono fakt spędzenia płodu, odnotowano 20 kobiet pracujących. Wśród nich znalazły się służące – 9, najemne robotnice rolne

przeprowadzenie zabiegu stanowiła dla nich znaczny wydatek finansowy. W przypadku najemnych robotnic rolnych koszt przeprowadzonej „operacji” odpowiadał równowartości kilkunastu lub kilkudziesięciu dniówek pracy²⁶. Z uwagi na ten fakt można przypuszczać, iż pomoc w sfinansowaniu tego kosztownego zabiegu okazywali kobietom potencjalni ojcowie lub rodzina.

W 31 spośród 37 przypadków, w których udowodniono fakt nielegalnego spędzenia płodu, ustalono, iż przestępstwo zostało dokonane za pomocą metod mechanicznych. W 10 przypadkach tego typu zabiegi były również połączone z wykorzystaniem metod farmakologicznych. Ogólnie rzecz biorąc, użycie różnego rodzaju środków leczniczych i substancji wykazujących działanie poronne odnotowano w 15 ujawnionych przypadkach nielegalnej aborcji. Brak stosownych informacji źródłowych uniemożliwił ustalenie sposobu przerwania ciąży w jednej z tego typu spraw²⁷.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż rzekome użycie wspomnianych metod odnotowano również w sprawach dotyczących podejrzenia popełnienia przestępstwa, zakończonych umorzeniem postępowania karnego lub uniewinnieniem osób podejrzanych. W 20 spośród 63 tego rodzaju przypadków spędzenie płodu miało zostać dokonane za pomocą metod mechanicznych, przy czym w 9 z nich zasygnalizowano również wykorzystanie środków farmakologicznych. Rzekome użycie „lekarstw” miało nastąpić łącznie w 17 przypadkach. Brak odpowiednich danych uniemożliwił ustalenie domniemanego sposobu przerwania ciąży w odniesieniu do 35 tego typu spraw²⁸.

i kobiety utrzymujące się z pracy we własnym gospodarstwie rolnym – odpowiednio po 6, pracownica huty szkła, nauczycielka i współwłaścicielka restauracji. Ponadto odnotowano 8 kobiet niepracujących, znajdujących się na utrzymaniu rodziców lub rodziny. W 9 przypadkach ustalenie profesji niedoszłych matek nie było możliwe z uwagi na brak odpowiednich danych. APS, SOS/SAW, sygn.: 187, 293, 301, 447, 449, 491, 654, 950, 970, 975, 1030, 1189, 1589, 1965, 2444, 2927, 2955; APS, SOS, sygn.: 2239, 3246, 3412, 3654, 3663, 3788, 4167, 7317, 9906, 9960, 10097, 10474, 10477, 11518; APS, PSOS, sygn.: 10740, 12113, 12518, 14421.

²⁶ Według danych z 1928 i 1933 r. robotnice rolne zatrudnione w folwarkach zarabiała dziennie od 1,3 do 3,5 zł, w zależności od pory roku i wykonywanych wówczas prac. W przypadku robotnic zatrudnionych w gospodarstwach chłopskich stawki te wahały się od 1 do 3,1 zł. *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, R. 10, red. S. Szulc, Warszawa 1939, s. 269; M. Mieszczankowski, *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983, s. 379.

²⁷ APS, SOS/SAW, sygn.: 187, 293, 301, 447, 449, 491, 654, 950, 970, 975, 1030, 1189, 1589, 1965, 2444, 2927, 2955; APS, SOS, sygn.: 2239, 3246, 3412, 3654, 3663, 3788, 4167, 7317, 9906, 9960, 10097, 10474, 10477, 11518; APS, PSOS, sygn.: 10740, 12113, 12518, 14421.

²⁸ APS, SOS/SAW, sygn. 784; APS, SOS, sygn. 545, 577, 2609, 3082, 4086, 4103, 7354, 9373, 9624, 9824, 10016, 10472, 10665, 10676, 10783, 11301, 11501; APS, PSOS, sygn.: 159, 916, 1227, 1852, 2396, 2445, 2471, 2500, 2807, 2854, 2898, 2923, 2941, 2945, 2948, 3418, 5391,

Stosowane w procederze aborcyjnym metody mechaniczne polegały na podrażnieniu lub łyżeczkowaniu jamy macicy²⁹, bądź przebicium błon płodowych³⁰, co prowadziło ostatecznie do wywołania poronienia. Osoby dokonujące aborcji we wskazany powyżej sposób posługiwały się instrumentami medycznymi, takimi jak cewnik, sonda, szczypce, łyżka ginekologiczna³¹ i rozszerzadła z blaszeczki morskiej³², oraz przedmiotami codziennego użytku, do których należy zaliczyć m.in. nożyczki i różnego rodzaju druty.

Tego typu narzędzia i środki były stosowane zarówno przez osoby uprawnione do świadczenia praktyk medycznych oraz „babki”, jak i kobiety, które decydowały się na samodzielne spędzenie płodu. Stosunkowo dokładny opis zabiegu przeprowadzonego przez akuszerkę, polegającego prawdopodobnie na przebicium pęcherza płodowego, zawierają zeznania 24-letniej mieszkanki Łukowa:

Sokołowa kazała mi położyć się na specjalną kanapę dla takich chorych, przykrytą białym gałganem, wymyła mnie ciepłą wodą, następnie wzięła długie może na pół łokcia nożyce i ja się przestraszyłam, zaczęłam mówić, że się boję, że nie chcę; Sokołowa zaczęła mnie uspokajać, mówiąc, że głupia jestem, że ona to tyle razy robiła; włożyła ona nożyce we mnie; „dźgnęła mię coś, jak nie wiem co”, zaraz też wyjęła nożyce i powiedziała, że już skończone. Zaraz mi woda zaczęła iść tak, że aż wstydziałam się iść przez ulicę³³.

Jako przykład samodzielnego użycia narzędzi medycznych w celu wywołania poronienia może natomiast służyć fragment zeznania, złożonego przez 24-letnią służącą z Siedlec, która przyznała się do dokonania przestępstwa:

5584 7244, 8586, 8652, 8714, 9182, 10016, 10357, 10455, 11212, 11254, 11676, 11810, 12113, 13832, 14005, 14035, 14448, 15199, 15206, 15744, 16818, 17016, 17035, 17367, 17429; APS, SSSOS, sygn.: 522, 594.

²⁹ łyżeczkowanie jamy macicy – zabieg polegający na usunięciu zawartości jamy macicy (np. błony śluzowej wyścielającej jamę macicy). Z. Friebe, *Operacyjne leczenie w ginekologii*, [w:] *Położnictwo i ginekologia*, red. G. H. Bręborowicz, t. 2, Warszawa 2007, s. 927–928.

³⁰ Błony płodowe – błony otaczające zarodek i płód, pełniące funkcje odżywcze, ochronne i wydalnicze. „Wyróżnia się cztery błony płodowe: pęcherzyk żółtkowy, kosmówkę, owodnię i omocznę”. B. K. Gołąb, *Podstawy anatomii człowieka. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2005, s. 198.

³¹ łyżka ginekologiczna – narzędzie wykorzystywane do łyżeczkowania jamy macicy. Z. Friebe, op. cit., s. 928.

³² Rozszerzadła z blaszeczki morskiej – środek służący do rozszerzania szyjki macicy, wykonany z łądyg wodorostu blaszeczki. R. E. Jones, K. H. Lopez, *Human Reproductive Biology*, Amsterdam 2006, s. 426–427; R. Saxena, *Evidence Based Color Atlas of Obstetrics & Gynecology. Diagnosis and Management*, New Delhi 2013, s. 167.

³³ APS, SOS/SAW, sygn. 293, Akta Sędziego Śledczego w Łukowie, Protokół badania poszkodowanej z 23 VII 1919 r., k. 7r–7v.

Będąc od siedmiu tygodni w ciąży kupiłam sobie „kateter” [cewnik – M.Ł.] gumowy wraz ze stalowym drucikiem za trzy złote, w aptece [...]. W dniu 19 b. m. [październik 1931 r. – M.Ł.] przy pomocy tych urządzeń, po uprzednim wygotowaniu takowych i umoczeniu w spirytusie czystym oraz jodynie włożyłam drut i kateter do pochwy. W ten sposób manipulując we wnętrzu spowodowałam sobie krwotok w celu spędzenia płodu. Do spędzenia płodu i dokonania tego zabiegu nikt mnie nie namawiał i nie pomagał, gdyż ja o tym wiedziałam uprzednio z rozmów prowadzonych pomiędzy kobietami³⁴.

Niedoszłe matki dopuszczały się także takich praktyk, jak skakanie z wozu, celowe uderzanie się pięściami w brzuch i kładzenie na nim kamieni³⁵. Na podstawie analizy wytypowanych materiałów archiwalnych należy stwierdzić, że w celu dokonania aborcji kobiety decydowały się również na umieszczenie w narządach płciowych kawałka drewna, owiniętego chusteczką. Najlepiej udokumentowanym przykładem zastosowania takiej metody jest przypadek 40-letniej mieszkanki wsi Wola Życka:

Pyrowa [...] głosem przyciszonym powiedziała do mnie „[...] tu jedna kobieta chce stracić” i czym można będzie się popsuć, powiedziałam [jej – M.Ł.], że popsulałam się patykiem okręconym gałgankiem wkładając [go – M.Ł.] do narządów płciowych tzw. „macicy” że trzeba [go – M.Ł.] trzymać nie dłużej jak 10 minut bo później może być zakażenie. [...] wzięłam patyk z podłogi u niej w mieszkaniu okręciłam w swoją chusteczkę dałam jej ten patyk [...] poszliśmy obie do lasu Pyrowa [...] sama sobie ten patyk włożyła w pochwę maciczną³⁶.

Jak już wspomniano, zabiegi mechaniczne były również połączone z wykorzystaniem metod farmakologicznych, polegających na wywołaniu skurczy macicy lub podrażnieniu dróg rodnych. W celu spędzenia płodu korzystano ze środków leczniczych wykazujących działanie poronne, np. chininy i soli glauberskiej³⁷, oraz innych bliżej nieokreślonych substancji, środków chemicznych i ziół, podawanych doustnie oraz dopochwowo. Jako przykład wykorzystania

³⁴ APS, SOS, sygn. 11518, Akta w sprawie spędzenia płodu, Protokół badania podejrzanej z 22 X 1931 r., k. 1r.

³⁵ APS, SOS, sygn. 3663, Akta Sędziego Śledczego 2 rewiru pow. garwolińskiego Sądu Okręgowego w Siedlcach, Protokół rozprawy głównej z 25 IX 1924 r., k. 21; Protokół badania świadka z 24 X 1924 r., k. 4v.

³⁶ APS, PSOS, sygn. 14421, Akta Prokuratura Sądu Okręgowego w Siedlcach, Protokół badania podejrzanej z 26 IV 1938 r., k. 19v.

³⁷ Sól glauberska – zwyczajowa nazwa siarczanu sodu. Sól glauberska wykorzystywana jest w lecznictwie jako środek przeczyszczający. *Farmakologia. Podstawy farmakoterapii. Podręcznik dla studentów medycyny i lekarzy*, red. W. Kostowski, Z. S. Herman, t. 1, Warszawa 2008, s. 668.

metody chirurgicznej i farmakologicznej może posłużyć fragment zeznania złożonego przez 19-letnią mieszkankę folwarku Niwiski, która udała się do akuszerki z Siedlec w celu dokonania aborcji. W tym przypadku położna użyła do spędzenia płodu „długiej gumki” (prawdopodobnie cewnika) i chininy:

[położna – M.Ł.] dała mi dwa proszki, następnie wsadziła mi w organ płciowy długą gumkę. Te manipulacje miały miejsce o godzinie 6 ½ wieczorem. Spałam u akuszerki [...] z tą gumką wsadzoną w organ płciowy aż do rana 19go czerwca r. b. [1929 r. – M.Ł.]; rano gumka była obmyta i wsadzona powtórnie a oprócz tego otrzymałam do spożycia jeszcze dwa proszki. Bóle poronne zaczęły się już od rana 19go czerwca a poród zaczął się po obiedzie tegoż 19go czerwca. Przed samym poronieniem gumka była wyjęta³⁸.

Wspomniana chinina była również wykorzystywana do samodzielnego spędzenia płodu, o czym świadczy przypadek 21-letniej mieszkanki wsi Trąbki. W celu zwiększenia prawdopodobieństwa wywołania poronienia kobieta zażyła także gorącą kąpiel³⁹:

Wróciłam do domu i około trzeciej godziny po południu wzięłam trzy proszki chininy i na nogi bardzo gorącą kąpiel, że aż ledwo mogłam wytrzymać w tym celu, aby poronić płód [...] Dodaję, że o tym w jaki sposób można spędzić płód dowiedziałam się z rozmów mężatek jeszcze przed dwoma laty ponieważ w tym czasie mężatki kłóciły się [...] i zarzucały sobie, że spędzały płód biorąc do wewnątrz chininę i biorąc na nogi gorącą kąpiel⁴⁰.

Wśród stosowanych w procederze aborcyjnym „lekarstw” należy również wymienić płyn karbolowy⁴¹, który był wprowadzany do dróg rodnych pacjentek

³⁸ APS, SOS, sygn. 9906, Akta w sprawie sztucznego wywołania poronienia, Protokół badania oskarżonej z 27 VI 1929 r., k. 15r–16v.

³⁹ W opinii przesłuchanego w analizowanej sprawie lekarza „chinina zużyta w większych dawkach po 0,5 grama wywołuje lekkie kurczenie w macicy, zaś nożna kąpiel gorąca wywołuje przekrwienie organów płciowych. Oba te zabiegi [...] nie są pożądane dla kobiet ciężarnych, jednakże wywołują one poronienie w niesłychanie rzadkich przypadkach”. APS, SOS, sygn. 9960, Akta Sędziego Śledczego przy Sądzie Okręgowym w Siedlcach I-go rewiru pow. garwolińskiego, Protokół badania świadka – biegłego lekarza sądowego z 15 X 1929 r., k. 27v.

⁴⁰ APS, SOS, sygn. 9960, Protokół badania oskarżonej z 16 VII 1929 r., k. 8r–8v.

⁴¹ Płyn karbolowy – płyn o właściwościach dezynfekcyjnych i antyseptycznych, otrzymywany z fenolu (hydroksybenzenu, zwanego potocznie kwasem karbolowym lub karbolem) – podstawowego przedstawiciela fenoli, czyli związków organicznych „zawierających grupę hydroksylową bezpośrednio związaną z układem aromatycznym”. E. Białecka-Florjańczyk, J. Włostowska, *Chemia organiczna*, Warszawa 2007, s. 135–137; D. Sowińska, *Siedlecki wymiar sprawiedliwości*, s. 422.

za pomocą zastrzyków. O użyciu tej substancji przez „babkę” świadczą zeznania 17-letniej mieszkanki wsi Marianów:

Gołębiewska zaraz zrobiła mi w część płciowo – rodną głęboki zastrzyk metalową długą szprycą⁴² jakimś nieznanym mi płynem który było mocno czuć karbolem i powiedziała żeby za dwa dni przyjść do niej na takie szprycowanie, ja przyszedłam za dwa dni do Gołębiewskiej która zaszprycowała mi głęboko w część rodną takiegoż płynu cuchnącego karbolem i tą razą [tym razem – M.Ł.] z części rodnej pokazała mi się krew, na co Gołębiewska powiedziała że teraz to już powinien być skutek i kazała mi na drugi dzień jeszcze przyjść, więc już po raz trzeci na drugi dzień przyszedłam do Gołębiewskiej która trzeci raz zrobiwszy mi takie jak poprzednie szprycowanie i oświadczyła, że teraz na pewno nastąpi poronienie⁴³.

W analizowanej grupie spraw odnotowano także przypadek użycia wywaru z jałowca sabińskiego⁴⁴. W opinii przesłuchanego w tej sprawie lekarza, preparaty wytworzone na bazie wspomnianej rośliny były „najchętniej używanym środkiem do wywołania poronienia przez lud”⁴⁵. Do wykorzystania tego specyfiku przyznała się 31-letnia mieszkanka wsi Paplin:

Przed Wielką Nocą tegoż roku [1929 r. – M.Ł.] poszłam do ogrodu dworskiego w Paplinie i narwałam kolek z drzewa sawinowego celem spędzenia płodu. W Wielki Piątek [29 marca 1929 r. – M.Ł.] piekłam chleb i placki, w trakcie tego rzuciłam do wody do saganka parę szczypt wspomnianych wyżej kolek i zagotowałam. Od razu wypilałam 1 szklankę [...] O właściwościach kolek sawinowych sama się domyśliłam⁴⁶.

Na podstawie przytoczonych powyżej przykładów można pokusić się o stwierdzenie, że kwestia zabiegów i środków służących przeprowadzeniu nielegalnych aborcji stanowiła pewnego rodzaju „tajemnicę poliszynela”. Kobiety decydujące się na popełnienie przestępstwa korzystały z metod oraz środków znanych im z zasłyszanych rozmów, co świadczy o tym, iż wiedza na ten temat

⁴² Szprycza – strzykawka, „przyrząd do wstrzykiwania lub rozpryskiwania substancji płynnych lub półpłynnych”. *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 1097.

⁴³ APS, SOS, sygn. 3654, Akta Sądu Pokoju w Stoczku Węgrowskim, Protokół badania oskarżonej z 5 X 1923 r., k. 7r–7v.

⁴⁴ Jałowiec sabiński – jałowiec sabina, Sawina, silnie trujący, trzystemrowy krzew iglasty. Preparaty na bazie jałowca sabińskiego działają kurcząco na macicę, mogąc wywołać poronienie. D. Prokopowicz, *Rośliny trujące, zwierzęta jadowite*, Białystok 1999, s. 46; S. Bagiński, J. Mowszowicz, *Krajowe rośliny trujące*, Łódź 1963, s. 28.

⁴⁵ APS, SOS, sygn. 10477, Akta urzędu prokuratorskiego przy Sądzie Okręgowym w Siedlcach, Protokół badania świadka – biegłego lekarza sądowego z 25 IV 1929 r., k. 12.

⁴⁶ APS, SOS, sygn. 10477, Protokół badania oskarżonej z 14 IV 1929 r., k. 10r–10v.

była przekazywana w formie ustnej w obrębie danej społeczności. Przemawia to za istnieniem nieformalnego obiegu informacji dotyczących procederu spędzania płodu oraz funkcjonowania tzw. podziemia aborcyjnego, stanowiących odpowiedź na zapotrzebowanie ze strony miejscowej ludności na takie „usługi”, które mogły być traktowane jako jedna z form antykoncepcji.

Podsumowując rozważania dotyczące metod i środków stosowanych w procederze aborcyjnym w okresie międzywojennym, należy stwierdzić, iż w 15 spośród 37 ujawnionych przypadków nielegalnego spędzenia płodu przeprowadzony zabieg doprowadził do śmierci niedoszłych matek w wyniku zakażenia krwi oraz różnego rodzaju schorzeń, m.in. zapalenia otrzewnej⁴⁷. Przyczyn wysokiej śmiertelności tego typu „operacji” należy się doszukiwać w sposobie ich dokonania. Były one przeprowadzane potajemnie, niekiedy w godzinach popołudniowych, przy niedostatecznym oświetleniu, w złych warunkach sanitarnych. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, że część tego typu zabiegów została przeprowadzona przez osoby niewykwalifikowane, zajmujące się nielegalną praktyką położniczą.

Akta siedleckiego Sądu Okręgowego, prokuratury oraz sędziego śledczego, a także Sądu Apelacyjnego i Sądu Najwyższego w Warszawie, stanowią jedno z podstawowych źródeł informacji dotyczących zjawiska przestępczości, w tym również procederu spędzenia płodu, na obszarze siedleckiego okręgu sądowego w okresie międzywojennym. Dostępne dane umożliwiają udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące sposobu dokonania nielegalnych aborcji. Na podstawie przeprowadzonej analizy należy też stwierdzić, iż w zakresie stosowanych w latach międzywojennych metod i środków służących spędzeniu płodu widoczne jest swego rodzaju „połączenie tradycji z nowoczesnością”. W celu przerwania ciąży korzystano zarówno z „osiągnięć” medycyny ludowej, jak i specjalistycznych instrumentów lekarskich oraz środków leczniczych, których stosowanie wymagało posiadania wiedzy medycznej. Dokonana analiza daje również podstawy do stwierdzenia, iż istniał w omawianym okresie nieformalny obieg informacji dotyczący osób, które dokonywały nielegalnych aborcji i sposobów spędzenia płodu.

⁴⁷ „Otrzewna jest cienką błoną surowiczą zbudowaną z tkanki łącznej włóknistej, wysłaną nabłonkiem, pokrywającą narządy jamy brzusznej [...] i od wewnątrz ścianę jamy brzusznej [...] W zależności od czynnika wywołującego rozróżnia się zapalenie otrzewnej niebakteryjne lub bakteryjne, które może być pierwotne lub wtórne [...] Najczęstszą przyczyną zapalenia otrzewnej jest przedziurawienie ściany przewodu pokarmowego i wylanie się zakażonej treści do otrzewnej”. J. Starzewski, Z. Lorenc, *Zapalenie otrzewnej*, [w:] *Chirurgia*, red. W. Noszczyk, t. 2, Warszawa 2007, s. 971–972.

METHODS AND RESOURCES USED IN THE ABORTION DEALING IN THE INTERWAR PERIOD ON THE EXAMPLE OF THE CASES FROM THE COURT DISTRICT OF SIEDLCE

Under the current in interwar Poland legal solutions, deliberate and unjustified medical abortion was punishable by criminal law. Based on the preserved documentation of selected court cases from the subordinate jurisdiction of the District Court in Siedlce, it was found that in the most cases of abortion dealing participated midwives, medics or unqualified persons, providing medical services illegally. Treatments conducted by them involved the use of mechanical methods involving the irritation of the uterine cavity, the removal of the embryo and the surrounding fetal membranes or puncture these membranes. Persons performing abortions used both medical instruments and everyday objects. In the abortion dealing also used pharmacological methods, involving the use of various types of drugs and chemicals showing the abortifacient effect, which were administered to patients orally and vaginally. These tools and preparations were also used by pregnant women who have made self-abortion.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Siedlcach: zespół 58, Sędzia Śledczy Sądu Okręgowego w Siedlcach, sygn.: 522, 594; zespół 61, Sąd Okręgowy w Siedlcach, sygn.: 545, 577, 2239, 2609, 3082, 3246, 3412, 3654, 3663, 3788, 4086, 4103, 4167, 7317, 7354, 9373, 9624, 9824, 9906, 9960, 10016, 10097, 10472, 10474, 10477, 10665, 10676, 10783, 11301, 11501, 11518; zespół 432, Sąd Okręgowy w Siedlcach [akta spraw rozpatrywanych w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie jako 2 instancji], sygn.: 187, 293, 301, 447, 449, 491, 654, 784, 950, 970, 975, 1030, 1189, 1589, 1965, 2444, 2927, 2955; zespół 720, Prokuratura Sądu Okręgowego w Siedlcach, sygn.: 159, 916, 1227, 1852, 2396, 2445, 2471, 2500, 2807, 2854, 2898, 2923, 2941, 2945, 2948, 3418, 5391, 5584, 7244, 8586, 8652, 8714, 9182, 10016, 10357, 10455, 10740, 11212, 11254, 11676, 11810, 12113, 12518, 13832, 14005, 14035, 14421, 14448, 15199, 15206, 15744, 16818, 17016, 17035, 17367, 17429.

Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego z dodaniem: przepisów przechodnich i ustaw, zmieniających i uzupełniających postanowienia karne kodeksu, odpowiednich przepisów Kodeksu Karnego Niemieckiego i Ustawy Karnej Austriackiej, obo-

wiązujących w pozostałych dzielnicach Rzplitej oraz Komentarza i orzeczeń Sądu Najwyższego, oprac. W. Makowski, t. 3, cz. 20–37 K.K., Warszawa 1922.

Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.

Mały Rocznik Statystyczny 1939, R. 10, red. S. Szulc, Warszawa 1939.

Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, R. 7, Warszawa 1929.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 III 1928 r. o położnych (Dz.U. z 1928 r., Nr 34, poz. 316).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1933 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 III 1928 r. o położnych (Dz.U. z 1933 r., Nr 84, poz. 628).

Opracowania:

Augenblick R., *Kilka uwag o przestępstwie spędzania płodu*, „Czasopismo Sądowo-Lekarskie” [odbitka], 1930, R. 3, nr 3.

Bagiński S., Mowszowicz J., *Krajowe rośliny trujące*, Łódź 1963.

Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.

Białęcka-Florjańczyk E., Włostowska J., *Chemia organiczna*, Warszawa 2007.

Boy-Żeleński T., *Piekło kobiet*, Warszawa 1991.

Brzeziński T., *Etyka lekarska*, Warszawa 2002.

Farmakologia. Podstawy farmakoterapii. Podręcznik dla studentów medycyny i lekarzy, red. W. Kostowski, Z. S. Herman, t. 1, Warszawa 2008.

Friebe Z., *Operacyjne leczenie w ginekologii*, [w:] *Położnictwo i ginekologia*, red. G. H. Bręborowicz, t. 2, Warszawa 2007.

Gołąb B. K., *Podstawy anatomii człowieka. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2005.

Grzywo-Dąbrowski W., *Przyczynek do statystyki poronień i dzieciobójstwa w Warszawie w latach powojennych*, „Lekarz Polski”, 1927, R. 3, nr 6.

Jones R. E., Lopez K. H., *Human Reproductive Biology*, Amsterdam 2006.

Kowalewska A., *Sąd Apelacyjny w Warszawie (akta spraw rozpatrywanych w Sądzie Okręgowym w Siedlcach jako I instancji) 1915–1950. Inwentarz archiwalny* [maszynopis], Siedlce 1997.

Mieszczankowski M., *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983.

Myśliński J., *Prasa polska w dobie powojennej*, [w:] J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.

- Piątkowska M., *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*, Warszawa 2012.
- Prokopowicz D., *Rośliny trujące, zwierzęta jadowite*, Białystok 1999.
- Saxena R., *Evidence Based Color Atlas of Obstetrics & Gynecology. Diagnosis and Management*, New Delhi 2013.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- Sowińska D., *Przestępczość kryminalna w okresie międzywojennym na obszarze siedleckiego okręgu sądowego. Sprawca, motyw, kara*, „Rozprawy Społeczne”, 2015, t. 9, nr 3.
- Sowińska D., *Siedlecki wymiar sprawiedliwości w czasach II Rzeczypospolitej*, Siedlce 2013.
- Starzewski J., Lorenc Z., *Zapalenie otrzewnej*, [w:] *Chirurgia*, red. W. Noszczyk, t. 2, Warszawa 2007.
- Stradecki J., *Wiadomości Literackie*, [w:] *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*, red. A. Hutnikiewicz, A. Lam, t. 2, P–Z, Warszawa 2000.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2001.
- Władyka W., *Prasa Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.
- Władyka W., *Prasa polska w czasie II wojny światowej*, [w:] J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.